

Suomen Terveystuotekauppioiden
Liitto ry

Eteläranta 10
00130 HELSINKI

VASTAUS

5.7.2024

EOAK/2946/2023

Viite: 27.4.2023 vireille tullut kantelu

ASIA: USKOMUSHOITO-TERMIN KÄYTTÖ VIESTINNÄSSÄ

1 KANTELU

Suomen Terveystuotekauppioiden Liitto ry arvosteli yhdessä muiden kantelussa mukana olleiden yhdistysten¹ kanssa Turvallisuus - ja kemikaaliviraston (jälj. Tukes) menettelyä käyttää viestinnässään termiä ”uskomushoito”. Kantelun mukaan täydentävien ja vaihtoehtoisten hoitojen järjestöt pitävät uskomushoito-termiä loukkaavana ja epäasiallisena kuvaamaan ammattiaan ja toimialaansa.

Kanteluun saapui lisäkirje 15.8.2023.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin Tukesin selvitys (ohessa).

3 RATKAISU

3.1 Tukesin selvitys

Tukesin kantelun johdosta antamasta selvityksestä ja sen liitteestä

¹ Luontaishoitoalan Foorumi ry, Pohjoismainen Homeopaattiyhdistys ry, Luonnonlääketieteen Keskusliitto LKL ry, Suomen Terveysjärjestö STJ ry, Suomen Fytoterapia ry, Shiatsu Finland ry, Yhdistävä lääketiede ry, Klassisen Akupunktion Yhdistys ry, Suomen Refleksologit ry, Kansanlääkintäseura ry ja Keho- ja Tunnewyöhyketerapeutit ry.

ilmenee muun muassa seuraavaa.

Vaihtoehto- ja uskomushoidot -käsitepari esiintyy Tukesin verkkosivuilla Hyvinvointipalvelut -alisivun usein kysytyjen kysymysten osiossa ("Miten Tukes valvoo vaihtoehto- ja uskomushoitoja?").

Selvityksessä Tukes ilmoittaa katsovansa tarpeelliseksi käyttää nyt kyseessä olevassa yhteydessä vaihtoehto- ja uskomushoidot -termiä kaksiosaisena, jotta se kattaa alan kokonaisuudessaan. Termin käytöstä luopuminen voi Tukesin mukaan hämärtää tieteellisen ja tieteeseen perustumattoman hoidon rajaa. Tukesin mukaan esimerkiksi kantelijatahojen toimesta käytettäväksi ehdotettu CAM-termi ei täytä hyvän virkakielen ehtoja tai ole tarpeeksi vakiintunut termi suomen kielessä, jotta sen käyttäminen olisi perusteltua. Sekakieliselle ilmaisulle "CAM-hoidot" on olemassa suora suomenkielinen vastine "täydentävät ja vaihtoehtoiset hoidot". Tukesin näkökulmasta "CAM-hoidot" tai "vaihtoehtoiset ja täydentävät hoidot" eivät tarkoita samaa asiaa, kuin vaihtoehto- ja uskomushoidot, vaan ovat jälkimmäistä suppeampi joukko palveluja.

Tukesin selvityksestä ilmenee, että se on tiedustellut Kotimaisten kielten keskuksen (jälj. Kotus) virkakielineuvonnasta näkemystä uskomushoito -termin käytöstä. Tukes on pyytänyt Kotukselta näkemystä siitä, onko termien "uskomushoito" ja "uskomuslääkintä" käyttö hyvää ja asiallista virkakieltä. Lisäksi Tukes on tiedustellut, onko Kotuksen tiedossa, että aiheeseen liittyvästä termistöstä olisi käyty hiljattain keskustelua hyvän virkakielen näkökulmasta.

Kotus on vastauksessaan 22.12.2022 Tukesille ensinnäkin todennut, että yleiskielen sanavarantoa kuvaavassa Kielitoimiston sanakirjassa on hakusanat uskomushoito ja uskomuslääkintä, sekä että uskomuslääkinnän selite kuuluu seuraavasti: "tieteelliseen tutkimukseen perustuvan lääikinnän ulkopuolelle jäävät hoitomenetelmät, vaihtoehtolääkintä". Edelleen vastauksessa on todettu, että Duodecimin julkaisema Lääketieteen termit kuvaa lääketieteen sanastoa, ja että termistön asiantuntijatahona on Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin Lääketieteen sanastolautakunta. Vastauksen mukaan sana uskomuslääkintä määritetään sanastossa seuraavasti: "uskomushoito, vaihtoehtolääkintä, vaihtoehtoiset hoitomuodot hoito/hoito- ja diagnoosimenetelmät, jotka perustuvat tieteellisen tiedon kannalta toteen näyttämättömiin tai virheellisiin uskomuksiin".

Vastauksessaan Tukesille Kotus on ilmoittanut, että sanoja uskomushoito ja uskomuslääkintä voi käyttää asiatekstissä. Vastauksessa Kotus viittaa edellä kuvattuihin sanojen selitteisiin, ja toteaa, että niissä on myös toisia ilmauksia samoille asioille (esim. vaihtoehtolääkintä). Kotuksen vastauksen mukaan sanojen käytössä on kuitenkin aina syytä varmistua siitä, etteivät tieteelliseen tutkimukseen perustuvat hoitomenetelmät ja lääikintämuodot sekoitu muihin eikä epätieteellisen ja tieteellisen eroa hämärretä tarkoituksellisesti.

Selvityksessä Tukes ilmoittaa katsovansa, että kuluttajaturvallisuuslain valvontaviranomaisena se ei ole oikea taho rajoittamaan tai karsimaan alan termistöä tilanteessa, jossa Kotus on jo määritellyt asiallisen virkakielen ja termikeskustelun ristiriitaisuus on kaikkien osapuolten tiedossa.

Tukesin mukaan uskomushoito-termi on asianmukainen ja kuvaa sellaisia palveluja, joiden teho ei perustu tieteellisesti osoitettuun näyttöön vaan uskoon tai uskomukseen niiden toiminnasta.

Edelleen Tukes katsoo, että käsiteparina vaihtoehto- ja uskomushoidot on neutraali sanapari kuvaamaan kokonaisuutta, jota sillä tarkoitetaan ja se havainnollistaa asianmukaisesti kentän laajuutta.

3.2 Arviointi

Perustuslain 109 §:n mukaan oikeusasiamiehen tulee valvoa, että tuomioistuimet ja muut viranomaiset sekä virkamiehet, julkisyhteisön työntekijät ja muutkin julkista tehtävää hoitaessaan noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Tehtäväänsä hoitaessaan oikeusasiamies valvoo perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumista.

Perustuslain 21 §:ssä turvattuun hyvään hallintoon kuuluu muun muassa hallintolain 9 §:ssä säädetty hyvän kielenkäytön vaatimus. Säännöksen 1 momentin mukaan viranomaisen on käytettävä asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä.

Hallintolain perustelujen (HE 72/2002 vp. s. 64) mukaan momentissa mainittuihin asiallisen, selkeän ja ymmärrettävän kielenkäytön vaatimuksiin kuuluu sellainen ilmaisutapa, jonka perusteella hallinnon asiakkaan voidaan olettaa yksiselitteisesti ymmärtävän asian sisällön ja saavan siitä asian laatuun nähden riittävästi tietoa. Säännös edellyttää esitystavalta siten sekä kielellistä selkeyttä että sisällöllistä ymmärrettävyyttä. Kielenkäytön asiallisuus merkitsee myös sitä, ettei hallinnon asiakkaaseen kohdisteta loukkaavia tai väheksyviä sanontoja. Perustelujen mukaan säännös edellyttää, että päätös ja muut viranomaisen laatimat asiakirjat, tiedotteet ja ohjeet laaditaan hyvällä ja ymmärrettävällä kielellä. Edelleen todetaan, että säännöksen soveltamisala rajoittuu kuitenkin kielelliseen ilmaisutapaan, eikä sillä ole tarkoitettu asettaa erityisiä muotovaatimuksia viranomaisen laatimien asiakirjojen ja tiedotteiden ulkoasulle.

Tukes on selvityksessään perustellut uskomushoito-termin käyttöä käsiteparissa ”vaihtoehto- ja uskomushoidot”. Selvityksen perusteella virasto katsoo termin käytön käsiteparissa tarpeelliseksi, jotta ilmaisu kattaa alan kokonaisuudessaan. Tukes myös pitää termin käyttöä asianmukaisena ja muun muassa viittaa Kotukselta asiassa saamaansa vastaukseen.

Kotimaisten kielten keskukselta annetun lain 2 §:n mukaan keskuksen tavoitteena on kielen asiantuntijana edistää keskuksen toimialaan kuuluvien kielten käyttöä yhteiskunnassa. Lain 3 §:n 1 momentin mukaan keskuksen tehtävänä on suomen ja ruotsin kielten huolto, neuvonta ja sanakirjatyö sekä kielenhuoltoon ja sanakirjatyöhön liittyvä tutkimus.

Lain perusteluissa (HE 97/2011 vp. s. 16) on lain 2 ja 3 §:en kohdalla esitetty seuraavaa.

”Kotimaisten kielten keskukselle on ainoana valtionhallinnon virastona annettu lakisääteisesti tehtäväksi kielenhuolto. Tämä tehtävä ei sisällä julkisen vallan käyttöä, vaan se on selkeän, ymmärrettävän ja asiallisen kielenkäytön edistämistä suosituksilla ja toimimista aktiivisesti kielenhuollon asiantuntijana yhteiskunnassa. Selkeä ja ymmärrettävä kielen käyttö yhteiskunnan eri sektoreilla, niin viranomaisissa kuin yksityisellä sektorillakin, lisää toimivuutta ja kustannustehokkuutta koko yhteiskunnassa. Keskus edistäisi kielen asiantuntijana toimialaansa kuuluvien kielten hyvää ja selkeää käyttöä yhteiskunnassa.”

”Kielenhuollolla tarkoitetaan erilaisia tapoja vaikuttaa kielenkäyttöön. Kielenhuolto voi olla kielen rakenteiden tarkastelua, tekstinhuoltoa tai kielen aseman huoltoa. Kielenhuollossa kuvataan kielenkäyttöä ja annetaan siitä kuvausten perusteella mahdollisimman tarkoituksenmukaisia ohjeita. Kielen rakenteiden huollossa tarkastellaan ja ohjataan kirja- ja yleiskieltä, sen rakenteita, sanastoa ja nimistöä. Työvälineitä ovat kielenhuollon tiedotuslehdet, oppaat, sähköiset palvelut, ohjaavat artikkelit, sanakirjat ja luennot. Tekstinhuollossa tarkastellaan yksittäisten tilanteiden kielenkäyttöä. Tavoitteena on parantaa tekstejä niin, että ne olisivat mahdollisimman hyviä omissa yhteyksissään. Tekstinhuollon tavallisimpia työmuotoja ovat koulutus, kielikonsultointi ja tekstintarkistus. Kielen aseman huollosta on kyse, kun tutkitaan ja seurataan kielen kehitystä ja tehtäviä yhteiskunnassa ja pyritään vaikuttamaan kielyhteisön asenteisiin kielipoliittisilla kannanotoilla. ”

Totean, että hallintolain 9 §:n perusteluissa (HE 72/2002 vp. s. 65) Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksella (nykyisin Kotimaisten kielten keskus) on todettu olevan kielenkäytön kehittämisessä ja kielenhuollon opetuksessa keskeinen asema.

Sosiaali- ja terveysministeriö asetti vaihtoehtohoitoja koskevan lainsäädännön tarpeita selvittävän työryhmän ajalle 1.6.2008 – 31.3.2009. Työryhmän tehtävä oli selvittää täydentäviin hoitoihin ja vaihtoehtohoitoihin liittyvän lainsäädännön tarvetta. (Vaihtoehtohoitoja koskevan lainsäädännön tarpeita selvittäneen työryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:17.)

Työryhmä ehdotti, että toisessa vaiheessa ryhdyttäisiin valmistelemaan vaihtoehtohoitoja koskevaa lainsäädäntöä. Vaihtoehtohoitoja koskeva laki sisältäisi edellä mainittujen rajoitussäännösten lisäksi muun muassa vaihtoehtohoitojen määritelmän. Työryhmä totesi mietinnössään muun ohella seuraavan.

”Valtaosa vaihtoehtohoidoista voidaan ryhmitellä käytetyn menetelmän tai selitetyn vaikutustavan mukaan, mutta on myös lukuisia hoitomuotoja, joita ei voida luokitella. Osa hoidoista liittyy kokonaisideologioihin (mm. homeopatia, antroposofinen lääkintä), osassa käytetään fyysisiä menetelmiä (manipulaatiohoidot, hieronta-, voimistelu ja asentohoidot, vesi- ja ilmastohoidot ym.) ja osassa aistivälitteisiä menetelmiä (mm. aromaterapia, väri-, taide- ja musiikkiterapia). Osa hoidoista perustuu

kasvien lääkkeellisiin vaikutuksiin, ja osa erilaisiin ruokavalio-, vitamiini-, hivenaine- ja paastohoitoihin. Elimistön puhdistamiseen sanotaan pyrittävän mm. erilaisilla suoliston tyhjennushoidoilla ja kuppauksella. Monilla hoitomuodoilla kerrotaan vaikutettavan elimistön energiavirtoihin (mm. bioenergiaterapiat, rytmiterapiat). Ns. refleksiterapioihin luettaneen mm. akupainelu, akupunktio ja vyöhyketerapia. Osa vaihtoehtohoitoista perustuu taas pelkästään psyykkiseen vaikutukseen, joista äärimuotoja lienevät erilaiset henkiparannukset. Osa niistä on taas lähellä virallisen lääkinnän käyttämiä psykoterapioita ja -analyysia sekä suggestiohoitoja. Osa vaihtoehtohoitomenetelmistä taas ei todennäköisesti koskaan saa kuin marginaalisen pienen joukon puolestapuhujikseen. Suomessa vaihtoehtohoitojen profiiliin on katsottu eroavan ainakin jossain määrin muun Euroopan tilanteesta, jossa pääasiallisia muotoja ovat homeopatia, manuaaliset hoidot ja akupunktio. Suomalaisia perinnehoidoja ovat kuppaus ja jäsenkorjaus. Esimerkiksi kuppausta ei juuri tavata muualla Euroopassa. Vaihtoehtohoitoja ovat käyttäneet ja kehittäneet sekä terveydenhuollon ammattihenkilöt että muut.” (s.13)

Käytettävistä käsitteistä työryhmä totesi seuraavan.

”Vaihtoehtohoitojen alueella on tyypillistä käsitteiden runsaus. Suomalaisessa keskustelussa termi *vaihtoehtohoidot* on yleisin käytössä oleva termi, mutta sen rinnalla käytetään myös termejä *täydentävät hoidot* ja *uskomushoidot*. Englanninkielisessä kirjallisuudessa ja tutkimuksessa käytetään termiä *täydentävä ja vaihtoehtoinen lääkingä* (complementary and alternative medicine, CAM).

Vaihtoehtohoito mielletään yleensä ilmiöksi, joka asettuu virallisen terveyden- ja sairaanhoidon valtakulttuurin ulkopuolelle. Vaihtoehtohoidoilla tarkoitetaan yleensä hoitoja ja taudinmääritysmenetelmiä, jotka eivät perustu lääketieteelliseen tietoon, eikä niiden tehoa tai toimivuutta ole osoitettu tutkimuksin. Luottamus vaihtoehtohoitoihin perustuu usein asiakkaan tuntemuksista tehtyihin päätelmiin.

Täydentävä hoito –käsite on erilainen kuin vaihtoehtohoito; siinä on vähemmän jyrkkä vastakkainasettelu suhteessa viralliseen terveydenhoitoon ja lääketieteeseen. Suuri osa potilaista käyttääkin vaihtoehtohoitoja juuri täydentävässä mielessä, he hakevat apua vaivoihinsa useilta eri tahoilta liikkuen joustavasti erilaisten hoitomuotojen välillä.

Vaihtoehtohoidoiksi katsotaan monenlaisia hoitomenetelmiä, jotka eivät ole yleensä osa vallitsevaa terveydenhuoltoa. Joitain vaihtoehtohoitoja voi tosin joissain maissa sisältyä myös viralliseen terveyspalvelujärjestelmään. Vaihtoehtohoitojen käyttäjät pitävät niitä yleensä ennaltaehkäisevinä, hoitavina tai terveyttä ja hyvinvointia edistävinä.

Termi uskomushoito on syntynyt aikakauskirja Duodecimin (1995) sanakilpailun tuloksena. Uskomuslääkingä viittaa siihen, että hoidot eivät kuulu tieteellisen tutkimuksen piiriin.

Uskomushoito tai uskomuslääkingä -termiä näyttävät Suomessa käyttävän etenkin vaihtoehtohoitoihin kriittisesti suhtautuvat henkilöt. Uskomuslääkingä viittaa kaikkiin sellaisiin hoitoihin ja menetelmiin, joita käytetään sairauden parantamiseen tai diagnostiikkaan ja joiden teho perustuu uskomuksiin eikä tieteelliseen näyttöön niiden tehokkuudesta. Vaihtoehtohoitojen edustajat suhtautuvat kriittisesti termin käyttöön.

Viralliseen lääkintään kuulumatonta lääkintää kutsuttiin 1970-luvulla *luonnonlääkinnäksi* tai *luontaislääkinnäksi*. Käsitteillä tarkoitettiin rohdosvalmisteiden ja kansanomaisten hoitojen käyttöä sairauksien hoitoon ja ehkäisyyn. Luontaislääkinnän nousu kytkeytyi 1960-luvun Yhdysvalloissa niin sanottuihin vaihtoehtoliikkeisiin, ja tämän vuoksi luontaislääkinnän nimitykseksi tuli yleisesti käyttöön sana vaihtoehtolääkintä. Käsitteet *luontaisterapia* ja *luontaishoito* viittaavat luonnonmukaisiin hoitoihin, jotka kattavat vain osan vaihtoehtohoitojen kentästä.

Työryhmä on toimeksiantonsa mukaisesti päätenyt käyttämään tässä muistiossa termiä vaihtoehtohoito. Työryhmä ei ole tehtäväksiannon huomioon ottaen rajautunut käsittelemään vain joitakin hoitomuotoja, vaan termi vaihtoehtohoito on ymmärretty laajasti. Toimeksiantonsa mukaisesti työryhmä on kuitenkin keskittynyt potilasturvallisuuden kannalta keskeisimpiin ongelmiin ja niiden perusteella tekemiinsä johtopäätöksiin ja ehdotuksiin.” (s.15–16.)

Ylimpänä laillisuusvalvojana tehtävänäni ei ole ottaa kantaa siihen, mitä termiä on tai olisi perusteltua nyt kysymyksessä olevassa yhteydessä käyttää, vaan arvioida viranomaisen menettelyn lainmukaisuutta sen käyttäessä asiassa esitetystä viestinnässään kantelijoiden väheksyväksi ja loukkaavaksi kokemaa termiä ”uskomushoito”.

Katson, ettei Tukesin menettelyä asiassa voida pitää lainvastaisena.

Totean kuitenkin, että käsitykseni mukaan hyvän kielenkäytön vaatimuksen täyttäisi paremmin se, että Tukes käyttäisi sosiaali- ja terveysministeriön tavoin käsitettä täydentävä- ja vaihtoehtoinen hoito tai sosiaali- ja terveysministeriön asettaman työryhmän käyttämää käsitettä vaihtoehtohoito.

Kantelu ei anna puoleltani aihetta enempiin toimenpiteisiin.

Apulaisoikeusasiamies

Maija Sakslin

Esittelijäneuvos

Terhi Arjola-Sarja

Asiakirja on hyväksytty sähköisesti asianhallintajärjestelmässä.